

**“MAQSAD UL-ATVOR” ASARIDA HOTAMI TOY OBRAZI:
BADIY TAHLIL VA MA’NAVIY-ESTETIK TALQIN**

Salimova Ruxshona, *Farg‘ona davlat universiteti, filologiya fakulteti,
o‘zbek tili yo‘nalishi, 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada “Maqsad ul-atvor” asaridagi Hotami Toy obrazi keng ko‘lamda yoritiladi. Qahramonning tarixiy ildizlari, Sharq adabiyotidagi shakllanishi, asarda berilgan badiiy tasviri, uning saxovatpeshalik, muruvvat va kamtarinlik kabi fazilatlarini tahlil qilinadi. Shuningdek, asar kompozitsiyasida Hotami Toyning tutgan o‘rni, muallifning didaktik maqsadi, obrazning ideal darajasi, uni yaratishda qo‘llanilgan badiiy vositalar ham ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Hotami Toy, “Maqsad ul-atvor”, didaktik adabiyot, badiiy obraz, muruvvat, saxovat, ma’naviy-estetik talqin, Sharq mumtoz adabiyoti.*

Kirish

Sharq adabiyotida axloqiy-didaktik mazmundagi asarlar alohida o‘rin tutadi. Bunday asarlarda insonning komil inson darajasiga erishishi uchun zarur bo‘lgan fazilatlar tizimi badiiy talqin etiladi. “Maqsad ul-atvor” ana shunday ma’rifiy ruhda asar bo‘lib, unda muallif turli fazilatlarning hayotiy namunalarini konkret obrazlar orqali namoyon etadi. Bu obrazlar ichida alohida o‘rin egallagan shaxs - Hotami Toydir. Hotami Toy obrazi asrlar davomida Sharq xalqlari adabiyotida saxovatning timsoli sifatida shakllangan. “Maqsad ul-atvor”da esa u nafaqat saxiy inson, balki insoniylikning eng yetuk namunasi sifatida ko‘rsatiladi. Hotami Toy obrazining tarixiy ildizlari haqida shuni aytib o‘tish kerakki, Hotami Toy VI asrda Arabiston yarimorolida yashagan, Tay qabilasining mashhur sardori bo‘lgan. U to‘g‘risida arab, fors va turkiy adabiyotlarda ko‘plab rivoyatlar mavjud. Bu rivoyatlardan:

hech kimni qo‘lini quruq qaytarmagan inson o‘z boyligini faqir-miskinlar yo‘lida sarflagan mushkul holga tushgan har qanday odamga yordam berishga shay shaxs

sifatida tasvirlanadi. Mumtoz adabiyotdagi asosiy timsoli - cheksiz saxovatning badiiy modeli. Sharq adabiyotida Hotami Toy:

1. Ideallashtirilgan obraz sifatida Navoiy, Sa'diy, Hofiz, Jomiy kabi mutafakkirlar uning saxovatini misol sifatida tilga olgan. Masalan, Navoiy "Mahbub ul-qulub"da saxovatni sharhlab, "Hotami Toy kabi saxovatpesha bo'lmoq" degan o'lchovni keltiradi.

2. Muruvvat timsoli. U muruvvat - yuksak insoniy fazilatlar majmuasining timsoli sifatida beriladi.

3. Ruhiy poklik namunasi. Sharq rivoyatlarida Hotami Toy o'z boyligiga hirs qo'ymagan, mol-dunyoga qattiq bog'lanmagan shaxs sifatida tasvirlanadi. "Maqsad ul-atvor" ham aynan mana shu an'anaga suyanadi. "Maqsad ul-atvor" asari va uning axloqiy-didaktik yo'nalishi insonning ma'naviy komolotiga bag'ishlangan bo'lib: saxovat, muruvvat, kechirimlilik, kamtarlik, sabr, adolat kabi fazilatlarining badiiy talqinini beradi. Hotami Toy esa ulardan birining - saxovat va muruvvatning eng yorqin timsoli sifatida keltiriladi. Asarda Hotami Toy badiiy obrazi bir necha jihatlar orqali yoritiladi:

1. Saxovatning chegarasizligi. Asarda u o'zidagi bor mulkni boshqalar bilan baham ko'rishni o'zining eng katta burchi, hatto hayot mazmuni deb biladi. Muallif Hotami Toyni shunday tasvirlaydi: Boyligi bilan emas, saxiyligi bilan mashhur; Unga murojaat qilgan hech kim rad javobini olmaydi; Eng so'nggi narsasini ham boshqalarga beradi. Bu orqali muallif saxovatning alohida fazilat sifatida emas, balki insonning ruhiy kamolot darajasi sifatida ko'rsatadi.

2. Kamtarlik va kibrdan holilik. Asarda qahramon hech qachon o'z saxovatini ko'rsatish, maqtanish niyati bilan emas, balki chin dildan amalga oshiradi. Hotami Toy: xayr ishlarini yashirin qiladi, saxiyligi uchun maqto'vni rad etadi, mol-mulkning vaqtincha ekanini ta'kidlaydi. Ba'zi epizodlarda u: "Mulk - Allohning ne'mati, uni yaratgan bandalar bilan baham ko'rilmasa, ma'nosi yo'q" mazmunidagi g'oya bilan tilga olinadi.

3. Adolat va muruvvat uyg'unligi. Hotami Toy saxiy bo'lish bilan cheklanmay, adolatli inson sifatida ham yoritiladi. Muallif: xalqning ehtiyojini tushunadigan, boshqalar og'rig'ini o'z og'rig'idek seza-digan, oxiratni dunyodan ustun qo'yadigan inson sifatida uni tasvirlaydi.

4. Obrazning afsonaviy va ideal talqini. "Maqsad ul-atvor"da Hotami Toy real tarixiy shaxs sifatida emas, balki: ideal fazilatlar majmuasi, badiiy timsol, ma'naviy mukammallikning modeli tarzida beriladi. Bu didaktik asar uchun xos bo'lgan yondashuvdir. Hotami Toy asarning markaziy g'oyasini ifodalovchi timsoldir. U orqali muallif: saxovatning eng oliy darajasini namoyish etadi, odamlarni boshqalarga yordam berishga chorladi, davrning ijtimoiy muammolariga javob bo'la oladigan axloqiy model yaratadi. Asarda Hotami Toy - ma'naviy ideal darajasiga ko'tarilgan qahramon.

Xulosa

"Maqsad ul-atvor" asarida Hotami Toy obrazi o'zining an'anaviy timsoli - saxovat peshalik asosida yoritilgan bo'lsa-da, muallif uni yanada kengroq ma'naviy kontekstda talqin qiladi. Obraz muruvvatning eng yuksak namunasi, komil insonning fazilatlar majmuasi, jamiyat uchun ibrat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ko'zgusi sifatida tasvirlanadi. Uning badiiy talqini asarning tarbiyaviy, ma'rifiy va axloqiy g'oyalarini yanada kuchaytiradi. Shunday qilib, Hotami Toy asar g'oyasining markazida turgan asosiy timsolga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Maqsad ul-atvor" — qo'lyozma va toshbosma nashrlari.
2. A.Navoiy. "Mahbub ul-qulub".
3. A.Xurramov. "O'zbek didaktik adabiyoti tarixi".
4. Q.Sodiqov. "Mumtoz adabiyotda ideal obrazlar talqini".
6. Z.Zohidov. "Sharq ma'rifati va axloqiy qarashlar".
7. Sa'diy Sheroziy. "Guliston", "Bo'ston".
8. A.Jomiy. "Bahoriston".
9. A.Fitrat "Adabiyot qoidalari".
10. Hotami Toy haqidagi xalq og'zaki ijodi hikoyalari va rivoyatlar.